

Pastoraat

en hulpverlening

door ds. J. Schipper

Omschrijving van het begrip ‘pastoraat’

Vandaag gaat het erom duidelijkheid te verschaffen over de samenhang en het onderscheid tussen pastoraat en hulpverlening. In deze inleiding zal daarbij vooral aandacht besteed worden aan het pastoraat. We beginnen derhalve met een korte omschrijving van het begrip ‘pastoraat’. Daartoe heb ik eens gekeken in de Christelijke Encyclopedie, waarin ik een zeer bruikbare omschrijving aantrof: ‘Pastoraat is de herderlijke verzorging der gemeente door Wordverkondiging, sacramentsbediening, voorgaan in de dienst der gebeden, huisbezoek, vermaning en vertroosting’.

Wat staat dus terecht voorop? De Wordverkondiging! En laten we dat goed vasthouden. Soms hoor je wel eens zeggen: ‘Die dominee van ons kan goed preken, maar pastoraal is het niks! Hij komt nergens!’ In dat geval wordt dus het pastoraat versmald tot het afleggen van bezoeken in de gemeente. Maar laten we a.u.b. niet vergeten, dat de kern van het pastoraat gelegen is in de Wordverkondiging.

Heel duidelijk is daarover ook de inhoud van het ‘Formulier om de Dienaars des Woords’ te bevestigen. Daarin wordt een korte verklaring gegeven van de inzetting en het ambt der herders of dienaars des Woords. En dan staat er: ‘Want gelijkerwijs het werk van een gewone herder is, de kudde (die hem bevolen is) te weiden, te leiden, voor te staan en te regeren; also gaat het ook toe met deze geestelijke herders, die gesteld zijn over de gemeente, die God roept tot de zaligheid, en houdt ze als voor schapen Zijner weide, waarmede deze schapen geweid worden, niet anders dan de verkondiging des Goddelijken Woords, met de aanklevende bediening der gebeden en

der Heilige Sacramenten. Hetzelfde Woord Gods is ook de staf waarmee deze kudde geleid en geregeerd wordt'.

Daarna worden in het formulier vier zaken genoemd die behoren tot de taak van de dienaar: het verkondigen van Gods Woord, het aanroepen van Gods Naam, het bedienen van de Sacramenten en ten laatste 'de gemeente Gods in goede tucht en orde te houden en te regeren, op zulke manier als de Heere geordineerd heeft'. Voor ons gevoel begint met dat vierde wat wij doorgaans pastoraat noemen. Maar dat mag u dus nooit losmaken van de eerder genoemde van Godswege gegeven opdrachten. Voor de predikant zal de Woordverkondiging altijd weer voorop moeten staan. Het pastoraat in de gemeente zal nooit los staan van het Woord! Dat pastoraat is niet alleen weggelegd voor de predikant, maar iedere ambtsdrager zal op z'n tijd op de een of andere wijze pastoraat beoefenen.

Wanneer we ons vandaag buigen over het onderwerp 'pastoraat en hulpverlening' bedoelen we overigens niet de Woordverkondiging of de sacramentsbediening of het gebed op zich. Zelfs bedoelen we er niet een gewoon huisbezoek mee. Natuurlijk is huisbezoek een belangrijk onderdeel van het pastoraat, want dan wordt gevraagd of de Woordverkondiging ook wat gedaan heeft in het hart, of het wat nagelaten heeft. Het gaat dan om de persoonlijke toepassing: hoe staat het met u op weg en reis naar de eeuwigheid. Dan wordt van de ambtsdrager gevraagd op herderlijke wijze met zo'n reiziger te handelen.

Vandaag gaat het echter vooral om dat onderdeel van het pastoraat dat zich richt op de mens in nood. Dat kan lichamelijk en/of psychisch zijn. In zulke gevallen krijgt immers de pastor ook vaak te maken met de gerichte hulpverlening. Daarover gaat het nu, waar liggen de grenzen van de pastor en waar van de hulpverlener ten aanzien van die mens in nood. Dat die grenzen niet eenvoudig met een paar pennenstreken zijn vast te leggen, zal al wel bij voorbaat duidelijk zijn. Laten we eerst nog eens nader bezien welke facetten in het pastorale gesprek van belang zijn.

Het pastoraat een bijbelse opdracht

Dat het pastoraat als ambtelijke zielszorg een bijbelse opdracht is, behoeven we hier niet zo uitvoerig te bewijzen. Niet voor niets spreekt ook het ‘Formulier om de Dienaars des Woords te bevestigen’ in beelden van de herder en zijn kudde. Dat vindt z’n grond in het Woord. Beelden uit het herdersleven waren vanzelfsprekend in Israël bekend. Vanouds was het een herdersvolk. Reeds Abel was een schaapherder en korte tijd later vond Jabal de tenten van de zwervende herders uit. Zelfs toen het een landbouwend volk was geworden, bleven steeds de herders in ere. David werd achter de schapen vandaan geroepen om koning, om herder van het volk te worden. Dezelfde David was het die de kostelijke herderspsalm 23 geschreven heeft.

Maar niet alleen het O.T. getuigt van het herdersleven. Ook het N.T.: al op de eerste bladzijde van het Evangelie bekoort ons het beeld van de herders te Bethlehem. Wat meer is, de Heere Jezus Zelf treedt eigenlijk van meet af aan op als de Herder om het afgedwaalde op te zoeken. Dat is ook de opdracht die Hij van Zijn Vader heeft meegekregen: gezonden tot de verloren schapen van het huis Israëls, gekomen om te zoeken en zalig te maken wat verloren was. Zo is Hij gekomen in de staat van Zijn vernedering. Maar Hij is ook die Herder in de staat der verhoging.

Straks bij Zijn wederkomst is Hij nog steeds dezelfde Herder, Die de bokken van de schapen zal scheiden. Dan immers worden de partijen gedagvaard en gevonnist, de goddelozen en de rechtvaardigen. Dan zullen de bokken aan de linkerzijde en de schapen aan de rechterzijde geplaatst worden. Hij zal ook als de overste Herder de onverwelkelijke kroon der heerlijkheid aan de Zijnen schenken. Ja, zelfs op de nieuwe aarde, die wij verwachten, staat Hij nog in datzelfde ambt: ‘Want het Lam, dat in het midden des troons is, zal hen weiden, en zal hun een leidsman zijn tot de levende fonteinen der wateren; en God zal alle tranen van hun ogen afwissen’ (Openb. 7:17).

De Heere regeert en bearbeit de kerk d.m.v. de ambten. Dat daaraan dus ook het herderlijk werk verbonden is, lijdt geen twijfel. Het

is een bijbelse opdracht! Maar hoe moet dat ingevuld worden? In ieder geval niet op zo'n wijze, dat een ambtsdrager in een gemeente zo snel mogelijk de mensen van zijn wijk bezoekt om vervolgens die prestatie niet zonder enige trots rond te bazuinen. Dan schiet het pastoraat aan zijn doel voorbij. Het gaat niet in de eerste plaats om 'even aandacht besteden aan', maar er zal in het pastorale werk toch iets naar voren moeten komen van de herderlijke zorg en de priesterlijke bewogenheid betreffende het wel en wee van onze naaste op weg en reis naar een nimmer eindigende eeuwigheid.

Het pastorale gesprek

Welke aspecten zijn voor een pastoraal gesprek in het algemeen van belang? Men zegt wel eens: u moet luisteren, luisteren en nog eens luisteren! De bedoeling is duidelijk, u moet proberen niet steeds zelf aan het woord te zijn. Luister eerst goed naar wat iemand op het hart heeft. Tracht al luisterend de hoofdzaken van de bijzaken te scheiden. Als u luistert, schept u voor uzelf ook de ruimte om al wat na te denken over de wijze waarop u straks zult reageren. Want onvermijdelijk zal het luisteren overgaan in een gesprek.

Als dan vervolgens een fase van spreken en luisteren ingegaan is, zal de pastor voor twee dingen moeten oppassen: te grote vertrouwelijkheid en te grote afstand. Je kunt zowel naar het ene als het andere doorslaan. Gezocht moet dus worden naar een sfeer van 'vertrouwelijke afstand'! Vertrouwelijkheid ziet op belangstelling, op betrokkenheid en op bewogenheid. Met 'afstand' bedoelen we niet afstandelijkheid, maar een zekere afstand. Om echt als pastor te kunnen helpen en te dienen, moet het ook weer niet al te amicaal worden. En voorts geldt ook voor dominees en voor ouderlingen en diakenen: wees mens en doe heel gewoon!

In het boekje *Verdiept pastoraat* (Groen 1998) onderscheidt prof. dr. W.H. Velema drie fasen in een gesprek dat een probleem als thema heeft. We kunnen daarbij dus denken aan een gesprek met iemand in een bepaalde nood. Die fasen zijn niet door waterdichte schotten van elkaar te scheiden. Die schotten zijn poreus. Het gaat om de volgende fasen:

- a) De fase waarin de feiten op tafel komen. Het probleem wordt gesteld en verteld. Terwijl de ander luistert, vormt hij zich aan de hand van de indrukken een voorlopig oordeel. Wat hij hoort, brengt hij met elkaar in verband. Hij zoekt de rode draad die door het probleem loopt. En die rode draad is het eigenlijke probleem. In deze eerste fase zal vooral de één spreken en de ander luisteren. Al mag er natuurlijk ruimte zijn voor het stellen van vragen ter verduidelijking.
- b) Vervolgens is er de fase van het zoeken van de weg naar de oplossing. Welke therapie is nodig? Welke stappen moeten worden gezet naar een oplossing? Hier is de tweezijdigheid in het gesprek gewenst. De oplossing moet men de ander niet zonder meer opleggen. Men zoekt die met de ander en laat die zo mogelijk door de ander vinden. Dat is een fase van overleg met woorden, van, indien nodig, een appèl doen op de gezindheid en het hart van de ander.
- c) Dan volgt de fase van de uitwerking en de afwerking. Wat gaat er nu gedaan worden? Hoe wordt het voornemen in praktijk gebracht, zodat de oplossing wordt gezocht? Na de woorden komen nu de daden.

Deze indeling komt kortom weer neer op: luisteren, spreken en handelen. Een goede raad: breek een gesprek op tijd af, voordat het begint te verzanden! De Spreukendichter zegt: 'Een rede, op zijn pas gesproken, is als gouden appelen in zilveren gebeelde schalen' (25:11). Dat we voor en tijdens een gesprek maar mochten worstelen om van de Heere licht en wijsheid te ontvangen. Dat houdt in sommige situaties ook in, dat we moeten vermanen. Dat hoort ook bij pastoraat. Pastorale begeleiding moet altijd vanuit de liefde en de bewogenheid geschieden. Maar dat houdt dan ook het vermanen in.

Lichamelijke en psychische nood

Wanneer het gaat over mensen met lichamelijke en psychische nood komen we ook als pastor op de een of andere manier in aanraking met de hulpverlening. Die twee (pastoraat en hulpverlening) zijn natuurlijk niet geheel van elkaar gescheiden. In een goede pastorale

begeleiding zal ongetwijfeld ook iets van hulpverlening zitten. En een gerichte hulpverlening is wellicht in sommige gevallen ook wat pastoraal getint.

Toch liggen de accenten heel duidelijk anders. In het pastoraat komen we zonder meer met Gods Woord bij de mensen. Het pastoraat wordt beoefend in het licht van de eeuwigheid. De pastor heeft allereerst de mens voor ogen, die begeleid moet worden in de nood waarin hij verkeert. De hulpverlening heeft een anders gerichte doelstelling. We zullen daar straks wel meer over horen. Maar ongetwijfeld zal de hulpverlener in de eerste plaats gericht zijn op de nood van de mens.

Bij lichamelijke nood is dat onderscheid heel duidelijk. Wanneer we als pastor een ernstig zieke in het ziekenhuis bezoeken, behoeven we niet tot in de details alles over de ziekte te weten. Het bezoek in een ziekenhuis moet kort zijn en we zijn daar niet om het verplegend personeel voor de voeten te lopen. Dat korte bezoek moet derhalve niet opgaan in allerlei informatie over de ziekte. Laten we als ambtsdragers zeker niet allerlei medische wijsheden tentoonspreiden en adviezen gaan geven. Dat moeten we overlaten aan deskundigen. We zijn daar voor de zielszorg. De arts en het verplegend personeel zijn daar om de nodige hulp te verlenen.

Overigens kunnen in verpleegtehuizen en ziekenhuizen soms moeilijke vragen op tafel komen. Moet een patiënt zich nog overgeven aan een bepaalde behandeling of niet? Zulke vragen kunnen ook voor de pastor zeer moeilijk zijn. Dan zal in ieder geval steun gegeven moeten worden in moeilijke gewetensbeslissingen. We zullen moeten proberen samen met de patiënt vanuit Gods Woord voor Gods aangezicht een weg aan te wijzen. Ook kan men in aanraking komen met zaken rond euthanasie. Dan zal de pastor raad moeten geven op grond van het Woord. Dan is duidelijkheid richting arts zeer gewenst.

Als de nood psychisch van aard is, zien we vaak een nauwer contact tussen pastor en hulpverlener dan bij lichamelijke nood. Bij psychische nood is de behandeling vaak moeilijker en langduriger en is de problematiek vaak zeer complex. Goed overleg tussen hulpverlener en pastor is dan ook gewenst om wederzijds geen brokken te maken. Mijns

inziens zal de pastor zich nooit geheel terugtrekken, als de hulpverlener wordt ingeschakeld. Ook niet in zeer gecompliceerde psychische nood, hoewel hij zeer waarschijnlijk toch meer op de achtergrond zal komen te staan. Overleg lijkt in ieder geval dan zeker op z'n plaats. Als zielszorgers en psychiaters hun grenzen kennen en elkaar over en weer respecteren is samenwerking mogelijk en zinvol.

Overigens moeten we in deze gevallen goed onderscheiden tussen geestelijke en psychische nood. Geestelijke nood heeft te maken met onze verhouding t.o.v. God en alle vragen die daarbij in een mensenleven een rol kunnen spelen. Moeilijk wordt het, als geestelijke en psychische nood door elkaar heen lopen, met elkaar verweven zijn. Wanneer die twee met elkaar verward worden, kan dat schadelijke gevolgen hebben. Zowel pastor als hulpverlener zullen in die gevallen zeer omzichtig te werk moeten gaan.

Bovendien heeft elke psychische stoornis een eigen aanpak nodig. Er zijn nogal wat verschillende soorten. Ik denk aan depressies, fobieën en persoonlijkheidsstoornissen. Een vakkundige behandeling hebben zeker nodig degenen die te kampen hebben met schizofrenie en andere psychosen, hersenaandoeningen en ernstige neuroses. Ambtsdragers hebben er in de laatste jaren steeds meer mee te maken gekregen. Een oorzaak voor die ontwikkeling ligt waarschijnlijk mede in het feit, dat de drempel om professionele hulp te zoeken sterk verlaagd is, sinds er goede christelijke instellingen zijn.

Tenslotte

De pastor en de hulpverlener hebben ieder hun eigen plaats. Ze hebben hun eigen taak en verantwoordelijkheid. Maar ze hebben ook met elkaar te maken, want het gaat over dezelfde mensen in nood. Er zal dus ook een vorm van samenwerking moeten zijn. De hulpverlener zal nooit geheel de plaats mogen innemen van de pastor. En de pastor mag nooit te lang de touwtjes zelf in handen willen houden. Hij zal tijdig de hulpverlening moeten inschakelen, als dat nodig is. Laat de hulpverlener maar doen wat hij moet doen, dan blijft er voor u als ambtsdrager nog genoeg over om te doen. Dat in het besef dat wij zonder die grote

Opperherder niets kunnen doen. Dat besef brenge ons zowel in pastoraat als in hulpverlening maar steeds op de juiste plaats. In afhankelijkheid van Hem, van Wie in Psalm 46 staat: 'God is ons een Toevlucht en Sterkte; Hij is krachtiglijk bevonden een Hulp in benauwdheden'.